

*О.В. Старовойт,
кандидат філософських наук,
докторант НПУ імені М.П. Драгоманова*

ДУХОВНИЙ КОНТЕКСТ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

У філософському контексті культура постає як суспільство в цілому, з точки зору розвитку людини як суб'єкта діяльності, розкриття властивостей і обдаровань людини. Культура уособлює загальну творчу діяльність у предметах для людини. Вона є втіленням створених людьми матеріальних і духовних цінностей. Культура постає як опредметнена сутність людини. Міра розвитку культури визначається мірою розвитку людини. Культура є вираженням досягнутого людиною (людством) рівня історичного прогресу. І навпаки, міра культурного світу є тріумфом виключно людського, все має значення лише остільки, оскільки воно гуманне.

Інтеграл культури – людина і людяність. Культура – це культ людського буття. Створюючи людину, вона творить і саму себе. Культура завжди є самотворчістю. Культура не є сталим буттям, це процес становлення буття людини як людини, злету його до гуманістичних форм існування.

Дослідники зазначають поліфункціональність культури як соціального феномена. Основні функції культури: пізнавальна, комунікативна, регулятивна, прогностична, ціннісно-орієнтаційна та ін. [1, 17]. Всі вони взаємопов'язані. Культура – цілісне утворення. Цілісність виявляється як у єдності елементів, що становлять її структуру, так і функціонально. Функціональна єдність культури зумовлена її життє- і людинотворчою сутністю. Це дає підстави характеризувати інноваційну культуру за критеріями креативності, новаторства, творчості, спрямованості на майбутнє, на пошук та реалізацію шляхів розвитку суспільства на основі гуманітарних пріоритетів та цінностей (культура є інноваційною тільки тоді, коли вона має означені характеристики).

Інноваційна культура нерозривно пов'язана з розвитком її інтелектуального начала, із людинотворчістю.

Суспільство відкриває простір для засвоєння культурного надбання

кожною людиною, стимулює творення культурних цінностей особистістю, надає можливість перевести їх у «власність» людських спільнот. Ми погоджуємося із Г. Давидовою, яка зазначає, що у нерозривному зв'язку з особистістю людинотворчість постає як фундаментальна проблема культури («творчість – це життя культури»), і «спосіб її постановки, глибина проникнення у неї не може не бути дзеркалом глибини і ґрунтовності нашого духовного життя, розвитку в ньому вільно-особистого, морально-смыслового фундаменту» [2, 35]. Отже, погляд на питання пізнання і розуміння творчості перетворюється у погляд на наші духовні ресурси, нашу укоріненість у ціннісному фундаменті інноваційної культури, а отже, і на нашу здатність вирішувати проблеми її розвитку.

Як явище ціннісне й олюднене, інноваційна культура ґрунтується на широкому та глибокому осягненні суспільного життя. Але без пізнання осягнення суцього неможливе, а суть пізнання зводиться до складання гносеологічних образів. Сукупність знань, набутих людством, є важливою складовою виробництва та втілення інноваційної культури. У процесі набуття знань відбувається синтез почуттєвого й раціонального, інтуїтивного та усвідомлюваного, предметного та соціального, наукового та позанаукового пізнання.

Засобами осягнення суцього є також соціальна оцінка, інтерпретація, встановлення значення, розуміння та переживання. Внаслідок таких процесів формуються співвідносні та значеннєві репрезентації, а також досягається те, що М. Бахтін називав «глибиною проникнення». Осягаючи суспільне життя, людина набуває живого знання, що призводить до взаємопроникнення суб'єкта та об'єкта пізнання. Суб'єкт живого знання завжди прагне зайняти гуманістичну позицію, поділяючи тривогу за долі народів і індивідів. Без живого знання важко зрозуміти проблеми людини та її місце в суспільстві [3, 34–35].

Відображення дійсності, ставлення до неї індивідів, програмування людської активності проявляються у світоглядних універсалах, які В. Стьопін вважає граничними підставами кожної історично визначеної культури [4, 65]. В. Стьопін виділяє два пов'язаних між собою блоки світоглядних універсалій. До першого блоку він відніс загальнофілософські категорії (наприклад, «рух», «річ», «відношення»), до другого – соціально-філософські: «людина», «суспільство», «свідомість», «воля», «справедливість» тощо. Виявляючи аспект відображення таких категорій, В. Стьопін зазначає, що в

їх системі «людина осмислює та переживає світ, зводить у цілісність всі явища дійсності, що потрапляють у сферу її досвіду» [4].

У системі універсальї інноваційної культури дістали втілення найзагальніші уявлення про основні аспекти людської життєдіяльності, про місце людини у світі. Проте в цих же категоріях, на нашу думку, містяться духовні основи активності людей, адже досвід в універсальїх інноваційної культури систематизується, а узагальнена картина людського світу, яку створює взаємозв'язок універсальїх, тобто світогляд, утворює певну шкалу цінностей. Отже, зміст світоглядних категорій розгортається у полі інноваційної культури. І тією мірою, якою такі категорії необхідні для вираження принципів виробництва інноваційної культури, зазначені універсальї виступають як глибинні програми соціального життя [5, 52–63]. Отже, світоглядні універсальї є важливим проявом інноваційної культури, що забезпечують духовну базу для включення людини в світ як активної істоти.

Таким чином, людина перебуває у колі інноваційної культури, але до того ж є носієм потенційних можливостей для здійснення динамічних процесів у ній. Ці останні полягають як у трансляції і ретрансляції наявних цінностей, так і в творчості інноваційних культурних матриць.

В системному полі інноваційної культури важливе місце належить духовній складовій як джерелу неповторності, нестандартності підходів, творчості людини [6, 68–69]. Інноваційність неможлива без елементів творчості, новизни, які органічно поєднуються із необхідними знаннями, вміннями, навичками. На наш погляд, ці елементи є похідними від характеру організації інноваційності, від реалізації творчого начала в суспільному процесі.

Духовність в науковій літературі розглядається як поле пошуків колективних смислів буття людини у світі, як подолання трагічності життя та його недосконалості. Головний вектор духовної культури: від глибокого усвідомлення трагічності життя – до знаходження щастя, коли хаос життя набуває певного смислу, а зусилля волі та раціональність ведуть до перемоги [7, 67]. Отже, духовна культура – це не тільки людська спадщина, а й вічно рухлива, діюча та постійно актуалізована субстанція, яка живе в мріях, життєвих планах людини, існує в постійних зв'язках особистості та духовного досвіду суспільства [8].

На думку О. Чаплигіна, О. Сушия, духовна культура пов'язана

зі специфічною формою наслідування, яка має назву аксіологічної і полягає у передачі наступним поколінням ідеалів і цінностей у вигляді певних принципів. І хоча ця форма пов'язана з наявністю значних суперечностей (у самому ідеалі і в шляхах його реалізації, в людях, які втілюють ідеал у життя), для суспільства в цілому і для розвитку творчого потенціалу людини наявність ідеалів відіграє вирішальну роль. Завдяки боротьбі за ідеали створюється духовний потенціал суспільства і людини, який стає основним джерелом саморозвитку соціуму і творчості індивіда [9, 170]; [10, 105–106].

На думку В.Поруса, духовна культура як горизонт універсальних якостей виступає орієнтиром особистої та суспільної поведінки, визначається ставленням до світу, до людей, до самого себе. Водночас культура є межею, в якій існує наше життя «всередині» [11, 25]. Отже, в аналізі феномену інноваційної культури на перший план виходить наявність у індивіда суб'єктивних якостей, які сприяють оптимізації процесу засвоєння, переробки і створення інноваційно-культурних цінностей. Проте такий суб'єктивний бік культури тісно пов'язаний з об'єктивними умовами. Коли культура суспільства недостатньо розвинута, сама особистість лише в окремих випадках здатна створити високорозвинуту особисту культуру. У цьому випадку йдеться про особливо високий рівень обдарованості, що й дає можливість людині вирватися з безпосередніх умов існування і освоїти зовнішні форми культури.

Отже, можна стверджувати, що в інноваційній культурі важливою складовою є її креативний потенціал [7; 12, 117–118].

Креативність, зазначає Е.Лузік, характеризується діалектичною тривимірністю її складових – процесуальною, результативною й прогностичною, є твірним джерелом професійної діяльності та основою соціальної адаптації. Розвиток креативності сприяє досягненню особистістю високого професіоналізму, формує її самоактуалізацію. При цьому високий рівень креативності забезпечує більш ефективну, успішну, продуктивну і тривалу професійну діяльність [13, 78].

Креативність, яка є самостійним психічним утворенням, в інтелектуальній сфері індивіда інтегрується в індивідуальні відмінності, залежно від концентрації цих відмінностей феноменологічно наперед визначає відповідний творчий результат. Навіть при мінімальних творчих здібностях в умовах інноваційного навчання і відповідного виховного процесу індивід продукує позитивну динаміку креативності: виникає стійка тенденція до самоактуалізації і

творчого самовираження. Крім того, креативність пов'язана з комплексом психічних властивостей, що виявляється у продуктивній або професійній діяльності. Так, фахівці визначають різні здібності як елементи креативності, основна з яких, на їхню думку, виявляється в можливості проектувати і генерувати ідеї [14].

На наш погляд, креативність є процесом і комплексом інтелектуальних і особистісних особливостей індивіда, що сприяють самостійному висуванню проблем, генеруванню великої кількості оригінальних ідей та нестандартному їх вирішенню, що дає можливість розглядати креативність не тільки як результат, а й як особистісно значущу нову якість на основі рефлексії та суб'єктивної самооцінки. Креативність як ціннісно-особистісна творча категорія, яка, будучи невід'ємною частиною людської духовності й умовою саморозвитку особистості, є істотним резервом інноваційної культури, що виражається не так різноманітністю наявних у особистості знань, як сприйнятливістю до нових ідей і схильністю руйнувати або змінювати встановлені стереотипи з метою створення нового, пошуку нетривіальних, несподіваних і незвичайних рішень життєвих проблем.

На нашу думку, можна погодитися з Е. Лузіком, що духовна культура в своєму креативному прояві має суттєве значення для людини:

щодо професійної діяльності – ініціативність, здатність до ризику, підприємливість, самостійність, організованість, діловитість, працездатність;

щодо інших людей – гуманність, товариськість, чуйність, доброта, уважність, тактовність;

щодо самого себе – самовладання, почуття власної гідності, скромність, самокритичність, прагнення до саморозвитку, самовдосконалення;

щодо продуктів діяльності – акуратність, добросовісність, щедрість, дбайливість [13, 80].

Отже, інноваційна культура дає можливість сформувати творчу індивідуальність, але не як самоціль, а як необхідну умову для накопичення і реалізації особистісного творчого потенціалу за нових культурних, соціальних, матеріальних та інших умов в процесі діяльності. Тобто неповторність внутрішнього і зовнішнього світу людини є запорукою можливості бути творчою особистістю.

В системі універсальї інноваційної культури важливе місце належить творчості. Найчастіше творчість вбачають у продукуванні

нових ідей та принципів, зміні прийомів діяльності, їх певній модернізації [15, 217–218]. В цьому розумінні вона схожа на раціоналізаторство, що вносить ті чи інші вдосконалення в уже існуючі технології.

З позицій духовного в інноваційній культурі можна визначити деякі показники творчої діяльності. Це, передусім, усвідомлення себе як творця в процесі діяльності. Спочатку важливо оцінити власну професійну здатність до діяльності, своє особисте місце в реальності. Далі слід усвідомити сутність, значення та завдання власної діяльності, її цілі, вміти узгоджувати поточні завдання з перспективними. Якщо цього немає, то людина може бути хорошим (точніше – пристойним) виконавцем, але навряд чи досягне рівня творчості, адже вона передбачає високий рівень самостійності в усіх аспектах діяльності – від цілепокладання до оцінки результатів [16, 81].

Творчість також неможлива без усвідомлення людиною власної творчої індивідуальності. Лише завдяки цьому усвідомленню можна досягти єдності діяльності та особистісних якостей. Пізнати себе, свою індивідуальність у діяльності, зазначає О.Єрьомкіна, – означає зробити освоєну теорію та досвід інших дієвим надбанням власної особистості. Усвідомлення всіх цих моментів є умовою перетворення діяльності на творчість [17, 60–61].

Духовна культура стимулює творчість лише за умови професійно-особистісної мотивації, а ця мотивація народжується та підтримується інноваційною культурою. Своя особистісно-опосередкована творча ідея народжується на основі теорії, власної практики, досвіду колег і власного соціального буття. Людина, яка творчо працює, вирізняється тим, що, використовуючи розробки та рекомендації, акумулює досвід колег; вона не просто адаптує їх до свого вміння, а, пропускаючи через свою творчість, робить для себе цей досвід ніби заново набутим. Іншими словами, чужий досвід, культурно-інноваційні досягнення стають надбанням особистих людських пошуків не у формі простого механічного перенесення, а як частина системи власних інноваційних ідей.

На окрему увагу в контексті проблеми заслуговує така універсальна інноваційної культури, як новаторство. В перекладі з латинської новатор означає оновлювач, тобто людина, яка формулює та реалізує нові прогресивні принципи, ідеї, прийоми в тій чи іншій сфері діяльності. Новаторство органічно поєднує формулювання, висування та реалізацію нових прогресивних ідей, принципів та

прийомів у процесі людської діяльності. На відміну від майстерності та творчості, які можуть охоплювати досить широкую сферу діяльності, новаторство переважно стосується вирішення окремих вузлових проблем та завдань суспільної практики. Однак це не означає, що воно відіграє другорядну роль, оскільки здійснює вплив на інші сфери життєдіяльності людини, істотно перебудовуючи та підвищуючи їх ефективність. Новаторство є справжнім відкриттям, важливим винаходом, і навіть більше – інтелектуальним та життєвим подвигом [18].

Таким чином, інноваційна культура забезпечує для творчого процесу вихідний матеріал, створює умови для здійснення творчих актів, продукує стимули, норми, що забезпечують ту чи іншу міру для вільної творчості. Творчість, у свою чергу, являє собою механізм саморозвитку інноваційної культури, виступає рушійною силою культурного процесу. Інноваційна культура є джерелом, завдяки якому створюються можливості для становлення творчого потенціалу як багаторівневого феномену, у якому есенціально-діяльний рівень співіснує з віртуальним і забезпечує вихід на зовнішні для індивіда рівні культури шляхом трансцендентування [19, 38–39]. Інноваційна культура – це потенціал суспільства, необхідна умова, без якої неможливе існування творчого потенціалу людини. Останній, у свою чергу, забезпечує динамізм людської творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Свасьян К.А.* Человек как творение и творец культуры // Вопросы философии. – 1987. – №6. – С. 132–138.
2. *Давыдова Г.А.* Творцы и функционеры // Вестник высшей школы. – 1989. – №10. – С. 33–40.
3. *Ахиезер А.С.* Проблема субъекта: человек – субъект // Вопросы философии. – 2007. – №12. – С. 3–15.
4. *Степин В.С.* Культура // Вопросы философии. – 1999. – №8. – С. 60–67.
5. *Селиванов А.И.* Метафизика в культурологическом измерении // Вопросы философии. – 2006. – №3. – С. 49–63.
6. *Уваркіна О.* Сутність і зміст професійної культури спеціаліста // Вища освіта України. – 2005. – №4. – С. 68–73.
7. *Цзюнь Ф.Ц.* Модифікації форм спадкоємності культури в контексті сучасних ціннісно-сміслових орієнтацій // Мультиверсум. Філософський альманах. – К., 2005. – Вип. 47. – С. 63–71.
8. *Оганов А.А.* Современная проблематика философии культуры // Философия и общество. – 2007. – №2(46) – С. 99–118.

9. *Чаплицін О.К.* Творчий потенціал людини: від становлення до реалізації. – Харків, 1999. – 277 с.
10. *Суший О.* Культурфілософські принципи творчої діяльності людини // *Філософська думка.* – 2006. – №3. – С. 88–107.
11. *Порус В.Н.* Обжить катастрофу. Современные заметки о духовной культуре России // *Вопросы философии.* – 2005. – №11. – С. 24–36.
12. *Мищенко В.І.* Духовна культура особистості і суспільства в умовах трансформації до ліберальних цінностей // *Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія. Психологія.* – Харків, 2006. – Вип. 1 (25). – С. 114–120.
13. *Лузік Е.* Креативність як критерій якості в системі підготовки фахівців профільних ВНЗ України // *Вища освіта України.* – 2006. – №3. – С. 76–81.
14. *Чобітко М.* Особистісні компоненти у професійному становленні майбутнього вчителя // *Освіта і управління.* – 2007. – Т. 10. – №1. – С. 70–74.
15. *Журавський В.С.* Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 416 с.
16. *Мезинов В.* Ориентация педагогического образования на подготовку конкурентноспособного учителя // *Высшее образование в России.* – 2007. – №4. – С. 79–83.
17. *Еремкина О.В.* Формирование психодиагностической культуры // *Педагогика.* – 2007. – №1. – С. 61–66.
18. *Мозарев Л.В.* Учитель и качество образования // *Педагогика.* – 2007. – №1. – С. 66–72.
19. *Самохвалова В.И.* Творчество и энергии самоутверждения // *Вопросы философии.* – 2006. – №5. – С. 34–46.

Старовойт О. Духовний контекст інноваційної культури.

У статті розглядаються питання культури як людського буття та опредметнена сутність особистості. Автор аналізує функції культури, які тісно пов'язані між собою. Інноваційна культура характеризується за критеріями креативності. Адже вона неможлива без елементів творчості та новизни і поєднується із певними знаннями, навичками та вміннями. Важливе місце у сфері інноваційної культури належить духовній складовій, а саме – духовній культурі, яка є рухливою та діючою субстанцією, людською спадщиною. Важливою складовою інноваційної культури є креативність, яка є процесом і комплексом, самостійним утворенням в інтелектуальній сфері особистості та ціннісно-особистісною категорією. Розвиток особистості та її неповторності як індивідуальності можливий завдяки інноваційній культурі, яка дає можливість сформуванню творчої індивідуальності.

Ключові слова: культура, людина, креативність, творчість, інноваційна культура, духовна культура.

Старовойт Е. Духовный контекст инновационной культуры.

В статье рассматриваются вопросы культуры как человеческого бытия и опредмеченная сущность личности. Автор анализирует функции культуры, которые тесно связаны между собой. Инновационная культура характеризуется по критериям креативности. Ведь она невозможна без элементов творчества и новизны и сочетается с определенными знаниями, навыками и умениями. Важное место в сфере инновационной культуры принадлежит духовной составляющей, а именно – духовной культуре, которая является подвижной и действующей субстанцией, человеческим наследием. Важной составляющей инновационной культуры является креативность, которая является процессом и комплексом, самостоятельным образованием в интеллектуальной сфере личности и ценностно-личностной категорией. Развитие личности и ее неповторимости как индивидуальности возможно благодаря инновационной культуре, которая позволяет сформировать творческую индивидуальность.

Ключевые слова: культура, человек, креативность, творчество, инновационная культура, духовная культура.

Starovoit O. Spiritual context of innovation culture.

Issues of culture as a human being and objectified essence of personality were reviewed. The author analyzes functions of culture that are closely related. In the article creativity and innovative culture are characterized by criteria, which is impossible without elements of creativity and innovation and is combined with certain knowledge, skills and abilities. An important place in the field of innovative culture belongs to the spiritual component, namely, spiritual culture that is an agile and active substance human, heritage. An important part of studying culture of innovation is creativity, which is a complex process and an independent formation in intellectual sphere of the individual and value-personal category. The development of personality and its uniqueness as individuality may be due to the innovative culture that allows to generate creative individuality.

Key words: culture, human being, creativity, creative, innovative culture, spiritual culture.